

Psychology and Educational Sciences Law and Social Sciences at the beginning of Third Millennium

مسئولیت بین المللی دولت ها در قبال توریسم فضایی

سهیلا کوشا

استادیار دانشگاه پیام نور مرکز تهران جنوب

koshas2013@gmail.com

چکیده

امروزه سفرهای فضایی جنبه تجاری پیدا کرده است. این امر به صورت پروازهای زیر مداری^۱ و توریسم فضایی مطرح گردیده است که می-تواند مرزهای هوا-فضا با فضای ماورای جو را خدشه دار کند. نکته دیگر مربوط به منافع خاص دولت ها و سازمان ها و نهادهای بین المللی دست اندرکار است. چون تابحال تعریف قابل قبول و جامع و عامی درباره تمایز بین هوا-فضا و فضای ماورای جو ارائه نشده است. از سفر اولین توریسم فضایی "دنیس تیتو" در ۲۸ آوریل ۲۰۰۱ تا کنون قریب به ۱۶ سال می گذرد. و هم اکنون بشر در فکر پروازهای توریستی زیرمداری و سفر به ایستگاه فضایی بین المللی است. با توجه به تصویب عهدنامه ماورای جو و سایر عهدنامه های حقوق فضا می توان گفت توریسم فضایی با رشد و گسترش خود می تواند منجر به بروز حوادث و مسئولیت بین المللی دولت ها گردد. تحقیق حاضر با بهره مندی از روش تحقیق توصیفی - تحلیلی در پی پاسخ به این سوال است که مسئولیت دولت ها در حقوق بین الملل فضایی برای حوادث ناشی از سفرهای توریستی فضایی چیست؟

کلیدواژه ها: توریسم فضایی، مسئولیت بین المللی دولت ها، حقوق بین الملل فضا.

^۱ Sub-orbital flight

۱- مقدمه

از نظر یک جامعه شناس حقوقی «توریسم فضایی» این دغدغه را ایجاد می کند که رفتار این توریست ها با رژیم های مسئولیت معاهداتی مختلفی که وجود دارد، چگونه خواهد بود تا اینکه یک بستر معاملاتی و تجاری را برای ارائه کننده این سفرها فراهم کند و آن ها بتوانند قراردادی برای حمل مسافر به فضای ماورای جو با امکانات رفاهی آن منعقد نمایند. علاوه بر این، ملاحظات واقعی مسئولیت معاهداتی مربوطه باید به گونه ای باشد که نه تنها پوشش بیمه ای و مدیریت خطر این سفرهای توریستی فضایی را در بر گیرد، بلکه باید قبل از برخورداری از یک برنامه سفر توریستی پایدار به چنین بهشتی، به اندازه ای تقلیل پیدا کند که هزینه این سفرها را بیش از اندازه گران نکند. همین امر پس از جنگ جهانی برای سفرهای هوایی تجاری مطرح گردید و به طور جدی در دستور کار دولت ها قرار گرفت. سفرهای توریستی فضایی می تواند به صورت یک پرواز زیر مداری باشد. این امر بیانگر پروازی است که تا ارتفاع خاصی اوج می گیرد. اما این وج گیری تا اندازه ای نیست که برای قرار گرفتن یک سفینه در مدار زمین لازم است. به دلیل اینکه خط سیر پروازهای زیر مداری در قانون آمریکا به صورت یک پرواز ارادی تعریف شده است که شامل پرتاب یک سفینه و برگشت آن می گردد. اگرچه بخشی از این نوع پروازها بالاتر از جو زمین صورت می گیرد، اما از جو زمین به اندازه ای خارج نمی شود که بتواند در مدار زمین قرار گیرد.

سفینه فضایی شماره یک^۲ در سال ۲۰۰۴ به بازار آمد که اولین سفینه خصوصی برای پروازهای زیر مداری بود. این سفینه فضایی در طول دو هفته مبادرت به حمل باری هم وزن سه انسان بزرگسال را برای حدود ۱۰۰ کیلومتر بالاتر از سطح دریا نمود و جایزه X انصاری^۳ را برنده شد. برای انجام این سفر، ابتدا برای مدت یک ساعت حدود نه و نیم مایل (۵۰ هزار فوت) را از جایی که پرتاب شده بود طی کرد و سپس بخشی از مسیر را لیز خورد و برای ۸۰ ثانیه به صورت عمودی با موتور موشکی تا ارتفاع ۶۲ مایل اوج گرفت تا اینکه بتواند با سرعت بیش از ۳ ماخ به دور زمین پرواز کند. سپس می بایست سرعت خود را کم کند تا اینکه بتواند به همان محل پرتاب خود بازگردد. بنابراین با توجه به طراحی و نحوه عملکرد این سفینه ها می توان بیان داشت که پروازهای زیر مداری در بخشی از مسیر پروازی خودشان همانند هواپیمای معمولی پرواز می کنند. نکته دیگر این است که چنین سفینه هایی می توانند اصول بنیادین حاکم بر هواپیماها و قوانین مربوطه را در خصوص آن قسمت از پروازشان رعایت کنند که همانند پروازهای معمولی هستند. به دلیل اینکه به نظر می رسد سایر سفینه هایی که در آینده در پروازهای زیرمداری فعالیت خواهند کرد، نیز دارای ماهیتی دوگانه (هوایی - فضایی) خواهند بود. این نوع توسعه می تواند به طرق مختلفی در طراحی این نوع سفینه های هوایی به کار گرفته شود. از همین رو برخی از آن ها که شباهت بیشتری به هواپیمایی معمولی دارند، تابع کنوانسیون شیکاگو و حقوق هوایی هستند. این امر بالاخص شامل لزوم رعایت قوانین حاکم بر ثبت هواپیماها، مجوز آمادگی پرواز، گواهینامه خلبان و ملزومات پروازی می گردد. مگر اینکه آن جزو سفینه های دولتی مذکور در ماده ۳ کنوانسیون شیکاگو باشند.

در این مقاله ابتدا با بررسی مفهوم توریست فضایی بحث را آغاز کرده و سپس مسئولیت ها و تعهدات دولت ها را بیان می کنیم.

۲- مفهوم توریست فضایی

در حقوق فضا چیزی به نام «شخص یا فرد» وجود ندارد و صرفاً فضانوردان یا کارکنان فضای مطرح هستند، عهدنامه ۱۹۶۷ فضای ماورای جو مقرر می کند که دولت های عضو می بایست فضانوردان را «نماینده بشریت» در فضای ماورای جو دانسته و هرگونه کمک لازم را در صورت بروز «حادثه، درد و رنج، حالت اضطراری و یا در هنگام فرود در قلمرو سایر دولت های عضو یا در دریای آزاد» به آن ها ارائه کنند. (کوشا، ۱۳۹۳: ۸۱).

^۲ Space ship one

^۳ Ansari X Prize

Psychology and Educational Sciences Law and Social Sciences at the beginning of Third Millennium

مفاد این عهدنامه همچنین مقرر می دارد که دولت های عضو می بایست فضانوردانی که طبق شرایط فوق در قلمرو آن ها فرود آمده اند را سالم و سریعاً به دولتی تحویل دهند که سفینه فضایی اش در آن کشور ثبت شده است. مفاد این عهدنامه باز تولید دقیق ماده ۹ قطعنامه XVIII مجمع عمومی سازمان ملل مصوب ۱۹۶۲ است. اصطلاح «نماینده بشریت» به نظر می رسد در آن زمان به دلیل برخی تشویق ها و نگرانی های جامعه بین المللی، در این عهدنامه درج گردید تا اینکه بتواند مصونیتی را برای فضانوردان به ارمغان بیاورد. در این راستا «بن چنگ» به صراحت خاطر نشان نمود که این عبارت چنان هماهنگی با مفاد این عهدنامه ندارد و صرفاً در حد یک صنعت ادبی بوده و تا به حال در هیچکدام از اسناد بعدی سازمان ملل نیز تکرار نشده است. (ben, 1997) این نارسایی به دلیل عدم شناسایی قطعی حقوق فضانوردان در قواعد حقوقی بین الملل و نحوه عملکرد آن ها در فضای ماورای جو است که به نظر می رسد همانند سایر حوزه های تخصصی حقوق بین الملل، قواعد بنیادین حقوق بین الملل همواره باید رعایت گردد. (کوشا، ۱۳۹۳: ۸۲).

۳- مسئولیت دولت ها

آزادی فضای ماورای جو که زیر بنای اقدامات اشخاص حقیقی و حقوقی در فضا ماورای جو است، نشأت گرفته از ماده ۱ عهدنامه فضای ماورای جو (۱۹۶۷) است که این منطقه را از هر گونه تعدی و تجاوزی مصون دانسته است، چون مقرر می دارد که هرگونه اکتشاف و بهره برداری از فضای ماورای جو از جمله، ماه و سایر اجرام آسمانی بدون توجه به میزان توسعه اقتصادی و اجتماعی دولت های می بایست، در صلاحیت تمام بشریت قرار داشته باشد. این عهدنامه همچنین مقرر می دارد که «آزادی فضای ماورای جو» به منزله این است که اکتشاف و بهره مند از این منطقه برای تمام دولت ها بدون هرگونه تبعیضی به رسمیت شناخته شده است و این اقدامات می بایست با توجه به «اصل برابری و اصول و قواعد (بنیادین) حقوق بین الملل» صورت گیرد.

یکی دیگر از نکات وجود قوانین مربوط به حمایت از فضانوردان است. شاید از زاویه دیگری بتوان فضانوردان را به نوعی توریسم فضایی دانست. حمایت از فضانوردان مربوط به این امر است که سفینه های فضایی آن ها می بایست ایمن باشد، اما همیشه خطری به همراه فناوری های پیچیده، نظیر کاوش و بهره برداری از فضای ماورای جو وجود خواهد داشت. حقوق ملی کشورهای پرتاب کننده می بایست تضمین نمایند که این خطرها به حداقل برسند. اما همواره امکان ایجاد حالت اضطراری وجود خواهد داشت، بنابراین انجام تحقیق و تفحص درباره حوادث بسیار مهم هستند. (کوشا، ۱۳۹۴: ۲۰۸). فضا محیطی خطرناک است. کاملاً واضح است که همه امیدوارند که در فضا ویژگی های اساسی و بنیادین موافقتنامه نجات (۱۹۶۸) به ارائه کمک متقابل تسری یابد. اما این توافق نامه به خودی خود تا حد زیادی برای سطح زمین کاربرد دارند. در این راستا بند ۳ ماده ۵ عهدنامه فضای ماورای جو (۱۹۶۷) مقرر می دارد متعاهدین می بایست فوراً سایر اعضا و دبیر کل سازمان ملل را از هر پدیده ای مطلع سازند که در فضا ماورای جو وجود دارد و می تواند تهدیدی برای حیات یا سلامتی فضانوردان ایجاد کند. یکی از این خطرات، آلودگی رادیواکتیوی است. لذا قواعد مناسبی می بایست برای حمایت از فضانوردان در قبال مخاطرات ناشی از آلودگی رادیواکتیوی در هر ماهواره پرتاب شده به مدار پایینی زمین و سایر قسمت های آن به دلیل جاذبه زمین در آینده به جو زمین بازگردد. در نتیجه امکان دارد در مسیر برگشت خساراتی را در محل فرود به بار آورد؛ لذا در رژیم حقوقی حاکم بر فضا مسئله خسارت و جبران آن از همان اوایل مد نظر قرار گرفته شد. (Mc. Dougal, 1957) حقوق بین الملل حاکم بر مسئولیت (قراردادی) دولت ها در قبال خسارات وارده به سایر دولت ها دارای تاریخچه طولانی است. از جمله می توان به «پرونده داوری تریل اسملتر» (Trail Smelter arbitrations, 1905)، «پرونده کانال کورفو» (Case Concerning, 1949) و «پرونده کارخانه کوزوف»

(Case Concerning, 1938) اشاره کرد که مسئولیت (قراردادی) یک دولت در قبال دولت یا دولت های دیگر برای جبران خسارت وارده به رسمیت شناخته شد. کارمیسسیون حقوق بین الملل در خصوص مسئولیت دولت ها یک اقدام ارزشمند است و در آینده بیشتر به

Psychology and Educational Sciences Law and Social Sciences at the beginning of Third Millennium

آن استناد شود. چون این سند با توجه به اصول کلی شناخته شده حقوق بین الملل تدوین شده است. (Eigenbrodt, 2001) رادیواکتیوی هر شیء فضایی با پایگاه دارای سوخت هسته ای یا امواج خورشیدی و کیهانی حمایت نمایند.

۳-۱- عهدنامه فضای ماورای جو

ماده ۶ این عهدنامه هم مقرر می دارد: « متعاهدین در قبال فعالیت های ملی خودشان در فضا، ماه و سایر اجرام آسمانی مسئولیت بین المللی دارند، خواه این فعالیت ها توسط نهادهای دولتی یا نهادهای غیر دولتی صورت گرفته باشد. (Cheng B, 1998) البته موجودیت های غیردولتی باید برای انجام فعالیت فضایی، الف) از کشور متبوع خود مجوز دریافت کرده باشند؛ ب) تحت نظارت مستمر کشورهای عضو این عهدنامه فعالیت های فضایی داشته باشند. ج) اگر سازمان های بین المللی مبادرت به فعالیت در فضایی نمایند، رعایت این عهدنامه بر عهده آن سازمان بین المللی و کشورهای عضو این عهدنامه خواهد بود که عضو آن سازمان نیز هستند». به طور کلی دولت ها فقط مسئول اقداماتی هستند که به طور مستقیم قابل انتساب به آنها می باشد. به عبارتی برای احراز مسئولیت آنها در قبال اعمالی که به طور غیر مستقیم قابل انتساب به آنها می باشند، باید این اعمال و اقدامات توسط مقامات رسمی آنها و در حیطه صلاحیت و اختیارات رسمی آنها صورت گرفته باشد. چون در حالت عادی دولت ها مسئول فعالیت های اتباع خودشان نیستند. در دیوان داوری پرونده «تریل اسملتر» در سال ۱۹۳۵ بیان گردید که دولت ها می توانند در مواردی مسئولیت داشته باشند که به اشخاص خصوصی اجازه بدهند تا از قلمرو آنها به گونه ای استفاده کنند که منجر به ایراد خسارت به سایر دولت ها بشود. (Trail Smelter arbitrations, 1938) در ماده ۶ عهدنامه فضای ماورای جو همان طور که بیان گردید، به وضوح به مسئولیت بین المللی^۴ دولت های عضو برای فعالیت اتباع خودشان در فضا اشاره کرده است. این مسئولیت شامل فعالیت هایی می گردد که توسط نهادهای غیر دولتی (خصوصی) و همچنین نهادهای دولتی صورت گرفته است که برای آن ها مجوز^۵ صادر کرده اند و تحت نظارت مستمر^۶ آن ها صورت گرفته است.

ماده ۷ عهدنامه فضای ماورای جو با توجه به مفاد بند ۸ اعلامیه اصولی (۱۹۶۳) دولت ها با جزئیات بیشتری بیان می دارد، متعاهدینی که یک شیء را به فضا پرتاب کرده اند یا زمینه پرتاب آن را فراهم نموده اند یا هر متعاهدی که از قلمرو وی با استفاده از تجهیزات وی یک شیء به فضا پرتاب شده، در قبال خسارات وارده ناشی از آن شیء یا قطعات تشکیل دهنده آن بر روی زمین، در جو یا فضا، ماه و سایر اجرام آسمانی در قبال سایر متعاهدین یا افراد حقیقی یا حقوقی صدمه دیده مسئولیت بین المللی دارد. (مجموعه اسناد حقوق بین الملل فضایی، ۱۳۹۰: ۲-۱۹) بدین ترتیب، ماده ۷ عهدنامه فضای ماورای جو کمی جلوتر رفته و مسئولیت (قراردادی) برای خسارات ناشی از فعالیت فضایی را به رسمیت می شناسد. بخشی از پرونده «تریل اسملتر» بستگی به قصور طولانی مدت کانادا برای عدم مهار و جلوگیری از فعالیت های اسملتر» در «تریل» (به دلیل ایجاد مزاحمت و آلودگی فرامرزی مستمر) بود، اما فعالیت های فضایی متفاوت است؛ چون هر گونه خسارت محتمل می تواند فاجعه بار باشد. به این دلیل که فعالیت های فضایی ذاتاً خطرناک هستند. بنابراین، باید به طور مناسبی تحت نظارت دولت متبوع آنها انجام شوند تا اینکه در صورت ایراد خسارت، مسئولیت (قراردادی) برای جبران خسارات وارده داشته باشند. به طور کلی در فعالیت های فضایی نظارت کننده یا مجوز دهنده باید مسئولیت (قراردادی) داشته باشد. این امر یک نوآوری مهم در حقوق بین الملل است. البته مفاد ماده ۷ این عهدنامه بعداً در کنوانسیون مسئولیت مورد تأیید مجدد قرار گرفت.^۸ البته این کنوانسیون فقط برای

^۴ Responsibility of states for Internationally wrongful acts, ILC, 2001, (A/56/10)

SEE: <http://UNtreaty.org/ilc.texts/instruments/english/draft20%articles/9-6-2001>

The draft on "International liability for injurious consequences arising out of not prohibited by International law": prevention of transboundary harm for hazardous activities", ILC, 2001, (A/56/10)

SEE: <http://UNtreaty.org/ilc.texts/instruments/english/draft20%articles/9-7-2001>

^۵ International responsibility

^۶ authorized

^۷ Continuing supervision

^۸ Convention on international liability for Damage Caused by space objects, 29 March 1972, 961 UNTS 186; 66 AJIL 702

Psychology and Educational Sciences Law and Social Sciences at the beginning of Third Millennium

دولت های عضو آن التزام ایجاد می کند و در مقایسه با عهدنامه فضای ماورای جو، تعداد کشورهای کمتری آن را تصویب و امضاء کرده اند.^۹

۳-۲- عهدنامه ثبت

بند ۱ ماده ۱ عهدنامه ثبت مقرر می دارد که دولت پرتاب کننده یک شیء فضایی به مدار زمین یا ماورای آن، می بایست آن شیء فضایی را هرگونه که مناسب تشخیص می دهد، ثبت نماید و به دبیر کل سازمان ملل در خصوص ثبت آن اطلاع دهد. (مجموعه اسناد حقوق بین الملل فضایی، ۱۳۹۰، ص ۴۸) این ماده تضمین می نماید که جامعه بین المللی مطلع گردد که کدام کشور مسئول کدام شیء فضایی است و سازمان ملل بتواند بر فعالیت فضایی دولت ها در فضا نظارت مقتضی را داشته باشد. ماده ۶ این کنوانسیون این امر را جزو تعهدات همه ی دولت های عضو، از جمله دولت هایی می داند که باعث ایراد خسارت به سایر اشیاء فضایی و یا افراد شده اند. «قاضی مانفرد لاجز» (Lachs M 1972)^{۱۰} هم با تحلیل مفاد عهدنامه ثبت بیان داشت، این عهدنامه بیانگر این است که دولت ثبت کننده و مکان شیء فضایی تعیین کننده صلاحیت محکمه ای است که درباره جایگاه قانونی اشیاء فضایی می تواند تصمیم گیری کند. ایشان در موارد پرتاب مشترک اشیاء فضایی خاطرنشان نمودند: "اگر پرتاب به طور مشترک و بر اساس توافق نامه ای بین دولت های عضو صورت گرفته باشد، باید مشخص گردد که کدامیک از آن ها «دولت ثبت کننده» خواهد بود. به عبارتی توافق نامه مشابهی می بایست در مواردی منعقد گردد که پرتاب اشیاء به فضا توسط سازمان های بین المللی صورت گرفته است."^{۱۰}

ماده ۷ عهدنامه فضای ماورای جو به صراحت مسئولیت (مطلق) و مسئولیت (قراردادی) بین المللی دولت های عضو برای خسارت وارده به سایر دولت های عضو یا اتباع (حقیقی یا حقوقی) آن ها را به دلیل پرتاب یک شیء به فضا یا تهیه و تدارکات مرتبط با آن را به رسمیت می شناسد. مواد ۸ و ۹ این عهدنامه برای مسئولیت بین المللی دولت های عضو این شرط را اضافه می کند که می بایست اصول همکاری و کمک متقابل را در فعالیت های فضایی خودشان لحاظ نمایند. این اصول در ماده ۹ آن درخصوص مسئولیت زیست محیطی متعاهدین تکمیل می گردد، چون مقرر می دارد: "دولت های عضو عهدنامه فضای ماورای جو به مطالعات فضایی خود درباره ماه و سایر اجرام آسمانی و اکتشاف آن ها به گونه ای ادامه خواهند داد که از هرگونه آلودگی مضر و تغییرات نامطلوب شدید محیط زیست زمین ناشی از عرضه مواد ماورای جو جلوگیری نمایند." توافق نامه ماه هم مقرر می دارد که متعاهدین در کاوش و بهره برداری از ماه معیارهایی را اتخاذ می کنند تا از هرگونه اثرات نامطلوب و مضر به محیط زیست زمین با عرضه مواد ماورای جوی یا سایر مواد جلوگیری کنند. (کوشا، ۱۳۹۳: ۱۵۷) ماده ۲ کنوانسیون مسئولیت هم بیان می دارد: "دولت پرتاب کننده (یک شیء به فضا) دارای مسئولیت (قراردادی) و مسئولیت (مطلق) برای پرداخت غرامت در قبال خسارت ناشی از اشیاء فضایی بر روی سطح زمین یا به هواپیمایی در حال پرواز خواهد بود." (مجموعه اسناد حقوق بین الملل فضایی، ۱۳۹۰، ص ۳۰)

۳-۳- کنوانسیون مسئولیت

مجمع عمومی در ۲۹ نوامبر ۱۹۷۱، کنوانسیون مسئولیت را در سال ۱۹۷۲ تصویب کرد^{۱۱} که از ۲۹ مارس ۱۹۷۲ برای امضاء دولت ها مفتوح گردید و طبق بند ۳ ماده ۲۴ آن پس از تودیع پنجمین سند تصویب، در اول سپتامبر ۱۹۷۲ لازم الاجرا گردید. طبق بند ۱

^۹ - تا سال ۲۰۰۸ کنوانسیون توسط ۸۵ دولت تصویب گردیده و ۲۵ کشور آن را امضاء کرده اند، اما عهدنامه فضای ماورای جو (۱۹۶۷) توسط ۹۹ کشور تصویب شده و ۲۵ کشور آن را امضاء کرده اند.

^{۱۰} Ibid

^{۱۱} Convention on International liability for damage caused by space objects, 29 March 1972, 961 UNTS 187; 66 AJIL (1971), 702. See: Hurwitz, B. A., "state liability for outer space activities in accordance with the 1972 Convention on International

Psychology and Educational Sciences Law and Social Sciences at the beginning of Third Millennium

ماده ۲۳ این کنوانسیون، مقررات آن به سایر موافقت نامه های معتبر بین المللی لازم الاجرا در روابط بین متعاهدین لطمه ای وارد نخواهد کرد. بند ۲ این ماده نیز مقرر می دارد که مفاد این کنوانسیون مانع نمی گردد تا متعاهدین برای «تأیید، تکمیل یا توسعه»^{۱۲} مقررات آن مبادرت به انعقاد موافقت نامه های بین المللی نمایند. (مجموعه اسناد حقوق بین الملل فضایی"، ۱۳۹۰، ص ۳۰)

از طرفی کنوانسیون مسئولیت بر فعالیت های فضایی نهادهای غیر دولتی نیز اعمال می گردد. تمام مقررات آن (غیر از مفاد آن که درباره امضاء، تصویب و اصلاح است) در خصوص هر سازمان بین دولتی بین المللی که مبادرت به فعالیت های فضایی نموده، اعمال خواهد شد. البته به شرط اینکه طبق بند ۱ و ۲ ماده ۲۲ کنوانسیون مسئولیت، الف) آن سازمان موافقت خود را مبنی بر پذیرش حقوق و تکالیف مذکور در این کنوانسیون را اعلام دارد. ب) اکثر کشورهای عضو آن سازمان جزو متعاهدین این کنوانسیون و عهدنامه فضای ماورای جو باشند. ج) کشورهای عضو آن سازمان که متعاهد این کنوانسیون می باشند، باید تمام تدابیر لازم را اتخاذ نمایند تا آن سازمان این اعلامیه را صادر کند. اما تا به حال فقط آژانس فضایی اروپا (ESA)^{۱۳} و سازمان ارتباطات راه دور ماهواره ای اروپا (اینتل ست)^{۱۴} چنین اعلامیه ای را در اول ژانویه ۲۰۰۸ صادر کرده اند.

ماده ۱ کنوانسیون مسئولیت مبادرت به تعریف یک سری اصطلاحاتی کاربردی نموده است. هدف اصلی این کنوانسیون را تعیین دولت مسئول جبران خسارات وارده دانسته است. اصطلاح «خسارت» طبق بند الف) ماده ۱ عبارت است از: «هر گونه تلفات جانی، آسیب جسمی یا سایر صدمات وارده به سلامتی اشخاص یا تلف شدن یا ایراد خسارت به اموال کشورها یا اشخاص اعم از حقیقی یا حقوقی یا اموال سازمان های بین دولتی بین المللی». ^{۱۵} برای ایجاد وضوح بیشتر بند د) این ماده در تعریف «شیء فضایی» مقرر می دارد که این اصطلاح شامل اجزای یک شیء فضایی و وسیله پرتاب و اجزای آن نیز می شود. به طور کلی پذیرفته شده است که قسمت های یک شیء فضایی شامل زباله های ایجاد شده ناشی از تخریب وسیله پرتاب نیز می گردد. نکته مهم این است که طبق این سند، مسئولیت مختص «دولت پرتاب کننده» است. طبق بند ج) ماده ۱ این کنوانسیون اصطلاح «کشور پرتاب کننده» بیانگر اولاً کشوری است که یک شیء را به فضا پرتاب می کند یا زمینه پرتاب آن را فراهم می آورد. ثانیاً کشوری است که از قلمرو وی یا توسط تأسیسات وی آن شیء به فضا پرتاب می شود. برای برطرف کردن هر گونه تردیدی، بند ب) ماده ۲ این عهدنامه مقرر می دارد که اصطلاح «پرتاب» شامل اقدام به پرتاب هم می گردد، (مجموعه اسناد حقوق بین الملل فضایی، ۱۳۹۰: ۲۹-۳۰) اما مشخص نکرده است که اقدام به پرتاب شامل زمان روشن شدن موشک آن، فرستاده شدن به فضا یا آزمایش هم می شود یا خیر.

ماده ۲ و ۳ عهدنامه فضای ماورای جو نیز به موضوع مسئولیت دولت های عضو پرداخته است. اما کنوانسیون مسئولیت از کلی گویی های ماده ۷ عهدنامه فضای ماورای جو فاصله می گیرد و تمایز مهمی بین دو نوع مسئولیت یعنی «مسئولیت مطلق و مسئولیت ناشی از

liability for Damage Caused by space objects", Dordrecht, Kulwer, 1992; Hennessey, E. F., "liability for damage caused by space accidental operation of a strategic defense initiative system", 22 Cornell int. L. J, (1988), pp. 317-37

^{۱۲} reaffirming, Supplementing or extending

^{۱۳} European space Agency (ESA)

^{۱۴} - سؤالی که مطرح می شود این است که «خسارت به اموال» چیست؟ آیا شامل خسارات غیر مستقیم نظیر از دست دادن سود (عدم النفع) نیز می شود؟ برخی از سیستم های حقوقی خسارت غیر مستقیم را به رسمیت نمی شناسند؛ چون فرآیند احراز آن بسیار پیچیده است. مثل ماده ۳۰ حقوق فضایی فدراسیون روسیه که طبق آن جبران خسارت کامل حتی برای خسارت غیرمستقیم ناشی از حوادث فعالیت های فضایی در نظر گرفته شده است.

^{۱۵} - در اینجا مشکل انتقال مالکیت پس از پرتاب یک ماهواره از مالکی به مالک دیگر مطرح می شود. هلند خاطرنشان نموده بود که از نظر وی چنین نقل و انتقال مالکیتی، تعهدات را به مالک جدید منتقل می کند. چون طبق ماده ۶ عهدنامه فضای ماورای جو (۱۹۶۷) مسئول فعالیت های فضایی یک شیء فضایی پرتاب شده به فضای ماورای جو پس از نقل و انتقال مالکیت آن بر عهده مالک جدید خواهد بود و طبق ماده ۷ آن صلاحیت و کنترل بر آن شیء فضایی از زمان تغییر مالکیت، بر عهده مالک جدید خواهد بود، اما طبق مفاد توافق نامه نجات، کنوانسیون و کنوانسیون ثبت این گونه نخواهد بود، حتی اگر مالک جدید عضو این اسناد باشد.

Psychology and Educational Sciences Law and Social Sciences at the beginning of Third Millennium

خطا^{۱۶} با توجه به اوضاع و احوال هر حادثه و خسارت ناشی از شیء فضایی قائل می شود. در این خصوص ماده ۲ این کنوانسیون مقرر می دارد که کشور پرتاب کننده «مسئولیت مطلق» برای پرداخت غرامت در قبال خسارت ایجاد شده توسط شیء فضایی در روی سطح زمین یا در فضا به هواپیمای در حال پرواز دارد.^{۱۷} به نظر می رسد این کنوانسیون علی الظاهر اصول موجود در بسیاری از سیستم های حقوقی را مد نظر قرار داده تا فرد ایجاد کننده یک وضعیت خاص در جایی که امکان دارد، خطر واقعی و فاجعه باری ایجاد کند، بدون هر گونه ادله و ضرورتی به اثبات خطا یا قصور او، ملزم به پرداخت غرامت باشد، به شرط اینکه اقدامات انجام شده منجر به ایراد خسارت، فی نفسه خطرناک باشند (مسئولیت ناشی از خطر).^{۱۸} اگر در جای دیگری غیر از سطح زمین (برای مثال، به شیء فضایی سایر کشورها یا به اشخاص یا اموال داخل آن)، توسط یک شیء پرتاب شده به فضا خسارتی وارد شده باشد، ماده ۳ این کنوانسیون مقرر می دارد: «کشور پرتاب کننده شیء فضایی در صورتی مسئول خواهد بود که این خسارت به دلیل خطا یا قصور آن کشور یا افرادی وارد شده باشد که آن کشور در قبال آنها مسئولیت دارد».^{۱۹} متأسفانه وقوع حوادث در مدار به دلیل زباله های موجود در آن، به طور دقیق و رضایت بخشی مورد بررسی قرار گرفته نشده است. ایده مشارکت در جبران این خسارت ها بین دولت های فعال در امور فضایی به نظر معقول می رسد، اگرچه در واقعیت برای بازیگران و عاملان واقعی محقق نشده است.^{۲۰}

ماده ۴ این کنوانسیون درباره موارد خاصی است که خسارت در جای دیگری خارج از سطح زمین به یک شیء فضایی صدمه ای وارد کرده باشد که آن خسارت ناشی از شیء فضایی دولت پرتاب کننده دیگری باشد و در نتیجه خسارتی به شخص ثالث یا اشخاص حقیقی و حقوقی آن وارد شود، آن دو دولت اولی به طور مشترک و انفرادی در قبال دولت ثالث مسئولیت خواهند داشت (بند ۱). طبق شق (الف) بند ۱ ماده ۴ این کنوانسیون، اگر در اثر حادثه ای خسارتی به شخص ثالث در سطح زمین وارد شده باشد یا خسارتی به هواپیمای در حال پرواز وارد شده باشد، مسئولیت دولت پرتاب کننده مطلق خواهد بود. طبق شق (ب) بند ۲ ماده ۴ این کنوانسیون، در جایی که خسارت وارده به شخص ثالث در روی سطح زمین نباشد، مسئولیت دو دولت اولی ناشی از خطا یا قصور خواهد بود که این امر می تواند ناشی از تقصیر این دو دولت اولی یا اتباع آنها باشد که در قبال آنها مسئولیت دارند. در جایی که مسئولیت مشترک و انفرادی طبق شروط مذکور در بند ۱ ماده ۴ این کنوانسیون مقرر گردیده است، دولت زیان دیده می تواند از همه یا هر کدام از دولت های پرتاب کننده ای که بدین ترتیب مسئولیت دارند، درخواست غرامت (جبران خسارت) کامل کند (بند ۲ ماده ۴). نکته دیگر این است که طبق بند ۲ ماده ۴ این کنوانسیون، میزان غرامت قابل پرداخت برای جبران خسارت وارده توسط دولت های دارای مسئولیت مشترک یا انفرادی، بین دو کشور اولی مسئول به تناسب قصور یا خطای آنها تقسیم می گردد، اما اگر تعیین میزان خطایا قصور این دو کشور مسئول ایراد خسارت امکان پذیر نباشد،

^{۱۶} Absolute liability and fault- based liability

^{۱۷} محض در حقوق بین الملل در مواردی غیر از ایراد خسارت به هواپیما مد نظر گرفته شده است. نظیر عهدنامه رم (۱۹۵۲) در خصوص خسارت وارده توسط هواپیمای بیگانه به شخص ثالث در روی زمین، حوادث هسته ای، کنوانسیون شخص ثالث در حیطه انرژی هسته ای پاریس (۱۹۶۰) با کنوانسیون تکمیلی آن، بروکسل (۱۹۶۳) یا به عبارتی کنوانسیون در حیطه انرژی هسته ای مصوب ۲۹ جولای ۱۹۶۰ که توسط پروتکل الحاقی ۲۸ ژانویه ۱۹۶۸ (96UNTS264) و پروتکل مصوب ۱۶ نوامبر ۱۹۸۲ اصلاح گردید. رجوع شود به:

<http://www.nea.fr/htm/Law/nlparis-conv.htm>

کنوانسیون عاملان کشتی های دارای انرژی هسته ای، بروکسل (۱۹۶۲)؛ کنوانسیون بین المللی مدنی برای خسارت هسته ای وین (۱۹۶۳). رجوع شود به 23LM, (727-54)

برای اطلاعات بیشتر رجوع شود به:

Dembling, P. G, "A liability treaty for outer space activities", 19 Am. U. L. Rev., (1970), pp. 33-47

^{۱۸} دکترین اعمال خطرناک ریشه طولانی در حقوق داخلی و پرونده مشهود انگلیسی ریلندز علیه فلچر (۱۸۶۸) دارد. برای مثال رجوع کنید به ماده ۶-۱۳۸۲ قانون مدنی فرانسه، مواد ۸۳۶/۸۲۳/۶۱۸ قانون مونی آلمان

^{۱۹} Baker, H. A., "Liability for damage caused in outer space by space refuse", B AASL, (1988), pp. 183-225

^{۲۰} Sundal, M. J. "Unidentified orbital Debris: case for a Market- share liability regime", 24 Hastings Int. comp. L. Rev., (2000), pp. 125-54

Psychology and Educational Sciences Law and Social Sciences at the beginning of Third Millennium

میزان غرامت به صورت برابر باید بین آنها تقسیم شود. این تقسیم خسارت وارده بین کشورهای مسئول ایراد خسارت، لطمه ای به حق کشور ثالث برای درخواست جبران خسارت کامل و تام نخواهد داشت. (مجموعه اسناد حقوق بین الملل فضایی، ۱۳۹۰، صص ۳۰-۳۱)

طبق بند ۱ ماده ۵ این کنوانسیون، در جایی که دو یا چند کشور به طور مشترک مبادرت به پرتاب یک شیء به فضا نمایند، آنها به طور مشترک و انفرادی مسئول هر گونه خسارت وارده هستند. برای جلوگیری از ابهام، بند ۳ این ماده به صراحت مقرر می دارد که «دولت مشارکت کننده منفعل»^{۲۱} (دولتی که از قلمرو وی یا با استفاده از تأسیسات وی یک شیء به فضا پرتاب می گردد) و به عنوان کشور سهیم در پرتاب مشترک، به عنوان دولت مسئول برای همه حوادث ناشی از پرتاب در نظر گرفته خواهد شد. اگر یکی از کشورهای مسئول، کل خسارت وارده را جبران کرده باشد، حق خواهد داشت سهم سایرین در ایراد این خسارت را درخواست کند. نکته دیگر این است که شرکت کنندگان در پرتاب یک شیء فضایی به طور مشترک می توانند درباره تقسیم غرامت وارده موافقت نامه ای منعقد کنند. این امر به حق کشوری لطمه نمی زند که متحمل خسارت شده است و می تواند درخواست غرامت کامل از دولت های پرتاب کننده بنماید.

ماده ۶ این کنوانسیون درباره معافیت از مسئولیت (مطلق) دولت پرتاب کننده بیان می دارد، این امر در مواردی امکان پذیر است که کشور پرتاب کننده ثابت کند خسارت وارده به طور کامل یا تا اندازه ای به دلیل خطا یا قصور فاحش یا فعل یا ترک فعلی بوده است که توسط کشور خواهان (زیان دیده) و اشخاص حقیقی یا حقوقی کشوری ایجاد شده است که نمایندگی آنها را دارد. (مجموعه اسناد حقوق بین الملل فضایی، ۱۳۹۰، صص ۳۰-۳۱) بنابراین، می توان بیان داشت که معافیت از مسئولیت مطلق در جایی اعمال می گردد که دولت خواهان (زیان دیده) با بی احتیاطی و مسامحه یا به طور عمدی خسارت وارده را تشدید کرده است، نظیر اینکه آن شیء فضایی در حال سقوط با یک وسیله دارای سوخت هسته ای برخورد کرده باشد. طبق بند ۲ ماده ۶ این کنوانسیون اگر کشور پرتاب کننده فعالیت هایی انجام دهد که مغایر قواعد حقوق بین الملل، از جمله و بالاخص مغایر منشور و عهدنامه فضای ماورای جو باشد و به واسطه این فعالیت های (غیرمجاز) خسارتی به شخص ثالث وارد گردد، آن کشور از هیچ معافیتی برخوردار نخواهد شد. (Rudesill, D.S, 2007)

شق (الف) بند ۱ ماده ۷ کنوانسیون مسئولیت مقرر می دارد که مفاد آن درباره خسارات وارده توسط دولت پرتاب کننده به اتباع خودش یا طبق شق (ب) این ماده، خسارات وارده به اتباع بیگانه ای اجرا نخواهد شد که در طی مدت انجام عملیات پرتاب، یعنی از لحظه پرتاب شیء فضایی یا مراحل بعدی آن تا هنگام فرود شیء فضایی، شرکت کرده یا در آن مدت بنا به دعوت کشور پرتاب کننده در نزدیکی منطقه ای باشند که برای پرتاب یا بازگشت شیء فضایی پیش بینی شده است. (مجموعه اسناد حقوق بین الملل فضایی، ۱۳۹۰، صص ۳۲)

بند ۱ ماده ۸ این کنوانسیون درباره فرایند درخواست جبران خسارت مقرر می دارد، کشوری که خودش یا اتباع حقیقی یا حقوقی وی از یک شیء فضایی خسارت دیده اند، می توانند درخواستی برای جبران خسارت وارده به کشور پرتاب کننده تسلیم کنند. طبق بند ۲ این ماده، اگر کشور متبوع اشخاص خسارت دیده درخواست جبران خسارت (حمایت دیپلماتیک) نکند، کشور دیگری که آن شخص در قلمرو آن متحمل خسارت شده می تواند درخواست جبران خسارت کند و طبق بند ۳ آن، اگر کشور متبوع شخص خسارت دیده یا کشور محل ایراد خسارت از کشور پرتاب کننده درخواست جبران خسارت نکنند و قصد خود را در این خصوص اعلام نکنند، کشور محل اقامت دائمی شخص زیان دیده می تواند چنین درخواستی را بنماید. (مجموعه اسناد حقوق بین الملل فضایی، ۱۳۹۰، صص ۳۳) بنابراین، در این ماده حق درخواست جبران خسارت از کشور پرتاب کننده را به ترتیب برای «کشور متبوع شخص زیان دیده، کشور محل ایراد خسارت و کشور محل اقامت وی» به رسمیت شناخته است. سپس ماده ۹ این کنوانسیون بیان می دارد که این امر می بایست از طریق دیپلماتیک به کشور پرتاب کننده اعلام گردد، اما اگر کشور زیان دیده (درخواست کننده جبران خسارت) با کشور پرتاب کننده روابط دیپلماتیک نداشته باشد، می تواند از کشور ثالثی تقاضا کند تا درخواست جبران خسارت وی را به کشور پرتاب کننده یا حافظ منافع آن کشور طبق این کنوانسیون

^{۲۱} Passive participant state

Psychology and Educational Sciences Law and Social Sciences at the beginning of Third Millennium

تسلیم کند. کشور زیان دیده می تواند درخواست خود را از طریق دبیر کل سازمان ملل نیز به کشور پرتاب کننده تسلیم کند. البته به شرط اینکه کشور زیان دیده (درخواست کننده جبران خسارت) و کشور پرتاب کننده هر دو عضو سازمان ملل باشند. (مجموعه اسناد حقوق بین الملل فضایی، ۱۳۹۰، ۳۳) فرآیند تسلیم درخواست جبران خسارت مذکور در کنوانسیون مسئولیت، از دو نظر کلی نسبت به اصول کلی حقوق بین الملل، در خصوص دولت ها تفاوت دارد. الف) در خصوص تابعیت دعوی، چون به طور عادی انتظار می رود اگر کشور متبوع شخص حقیقی یا حقوقی زیان دیده از کشور پرتاب کننده درخواست جبران خسارت نکند، موضوع تمام شده تلقی گردد. اما طبق کنوانسیون مسئولیت، کشور محل ایراد خسارت و محل اقامت دائمی شخص زیان دیده هم می توانند مبادرت به تسلیم درخواست جبران خسارت به کشور مسئول کنند. بدین ترتیب «قاعده ملیت دعوی» به طور گسترده نقض می گردد. برای اینکه کشور محل ایراد خسارت و محل اقامت دائمی شخص زیان دیده نیز می تواند اقامه دعوی جبران خسارت کند. ب) طبق کنوانسیون مسئولیت برای اقامه دعوی جبران خسارت علیه کشور پرتاب کننده، در ابتدا لازم نیست تا طرق جبران خسارت داخلی طی گردد و نتیجه ای نگرفته باشد. البته اقامه دعوی در محاکم کشور پرتاب کننده را نیز منع نکرده است.

ماده ۱۰ این کنوانسیون درباره درخواست جبران خسارت مهلت یک ساله از تاریخ وقوع خسارت یا تاریخ شناسایی کشور پرتاب کننده مسئول ایراد خسارت مقرر کرده است. (مجموعه اسناد حقوق بین الملل فضایی، ۱۳۹۰، ۳۴۳۳-۳۴۳۳) ماده ۱۱ این کنوانسیون نیز به صراحت مقرر می دارد که ارائه درخواست جبران خسارت به کشور یا مقام پرتاب کننده منوط به اقامه دعوی قبلی و رجوع به مقامات و مراجع محلی آن نیست. اما کشور زیان دیده یا اشخاص حقیقی و حقوقی آن می توانند در دادگاه ها یا محاکم اداری یا سایر نهادهای کشور یا مقام پرتاب کننده رجوع کرده و درخواست جبران خسارت نمایند. در نتیجه نمی تواند به طور همزمان درخواستی به نهادی ارائه دهد که طبق مفاد این کنوانسیون یا سایر موافقت نامه های بین المللی بین کشورهای ذینفع، لازم الاجرا است. ماده ۱۲ این کنوانسیون درباره فرآیند تعیین میزان غرامت قابل پرداخت مقرر می دارد که این امر طبق قواعد حقوق بین الملل و بر مبنای عدالت و انصاف به نحوی تعیین می گردد که شخص (حقیقی یا حقوقی)، کشور یا سازمان بین المللی زیان دیده به وضع پیش از وقوع خسارت برگردانده شود (اعاده وضع به حالت سابق). نکته دیگر این است که ماده ۱۳ آن مقرر می دارد که غرامت مالی بر اساس پول رایج کشور خواهان پرداخت خواهد گردید یا پول رایج کشور پرتاب کننده یا اینکه طرفین می توانند درباره واحد پولی دیگری با همدیگر موافقت کنند. (مجموعه اسناد حقوق بین الملل فضایی، ۱۳۹۰، ۳۵-۳۵)

ماده ۱۴ آن نیز مقرر می دارد که اگر مذاکرات دیپلماتیک با شکست مواجه شود و توافقی درباره میزان و نحوه جبران خسارت حاصل نشود، طی یکسال پس از تاریخی که کشور زیان دیده، درخواست جبران خسارت خود را به کشور پرتاب کننده تسلیم کرده، «کمیسیون رسیدگی درخواست ها» به تقاضای هر طرف ایجاد خواهد شد. طبق ماده ۱۵ آن، این کمیسیون متشکل از سه عضو خواهد بود، بدین ترتیب که هر طرف یک عضو را انتخاب می کنند و عضو سوم توسط آن دو عضو انتخاب و رئیس کمیسیون خواهد بود. هر طرف برای معرفی نماینده خود دو ماه از درخواست تشکیل این کمیسیون وقت دارد. اگر تا ۴ ماه پس از درخواست تشکیل کمیسیون رسیدگی درخواست ها درباره عضو سوم توافقی حاصل نشود، دبیرکل سازمان ملل به عنوان «مقام ناصب» به تقاضای هر طرف می تواند عضو سوم را انتخاب کند که برای این امر دو ماه وقت دارد و این کمیسیون بر اساس اکثریت آراء مبادرت به صدور رای می کند. طبق ماده ۱۶ اگر ظرف مهلت مقرر یکی از طرفین نماینده خود را معرفی نکند، رئیس کمیسیون بنا به درخواست طرف دیگر، این کمیسیون را با یک عضو تشکیل خواهد داد که رأساً روش کار خود را تعیین می کند و می تواند درباره مقر یا مقرهای خود و کلیه مسائل اداری تصمیم گیری کند. (مجموعه اسناد حقوق بین الملل فضایی، ۱۳۹۰، ۳۶-۳۶)

ماده ۱۷ آن درباره زیان دیدن مشترک دو یا چند کشور بیان می دارد که اگر دو یا چند کشور به طور مشترک یک شیء را به فضا پرتاب کرده باشند، آنها به طور جمعی باید نماینده ای برای کمیسیون رسیدگی درخواست ها معرفی کنند. (مجموعه اسناد حقوق بین الملل

Psychology and Educational Sciences Law and Social Sciences at the beginning of Third Millennium

فضایی، ۱۳۹۰، ۳۵-۳۷) طبق ماده ۱۸ آن، این کمیسیون می تواند درباره موجه بودن درخواست جبران خسارت و میزان غرامت تصمیم بگیرد. (مجموعه اسناد حقوق بین الملل فضایی، ۱۳۹۰، ۳۷-۳۸) ماده ۱۹ درباره تصمیمات این کمیسیون خاطر نشان می نماید که تصمیم آن در صورتی قطعی و لازم الاجرا خواهد بود که طرفین دعوی از قبل در این خصوص توافق کرده باشند. در غیر این صورت حکم قطعی صادر خواهد کرد که ارزش توصیه ای خواهد داشت و ضمانت اجرای آن حسن نیت طرفین دعوی است. این کمیسیون همواره دلایل موجهه تصمیم و حکم صادره خود را ذکر خواهد کرد. مهلت صدور رای توسط این کمیسیون در سریع ترین زمان ممکن تا یکسال پس از تشکیل آن خواهد بود، مگر اینکه تمدید مهلت را ضروری بدانند. این کمیسیون تصمیم و حکم خود را منتشر می کند و باید نسخه ای مصدق از آن را به طرفین دعوی و دبیرکل سازمان ملل تسلیم کند. ماده ۲۰ نیز مقرر می داد که هزینه های کمیسیون رسیدگی درخواست ها به طور مساوی بین طرفین تقسیم خواهد شد، مگر اینکه تصمیم دیگری توسط این کمیسیون اتخاذ گردد. (مجموعه اسناد حقوق بین الملل فضایی، ۱۳۹۰، ۳۷-۳۸)

ماده ۲۱ نیز بیان می داد که اگر خسارت ناشی از یک شیء فضایی، خطر زیادی برای جان افراد ایجاد کند یا اینکه شرایط زندگی مردم و یا عملکرد مراکز کلیدی را به طور جدی مختل کند، کشور پرتاب کننده و متبوع آن ها به تقاضای کشور خسارت دیده باید مساعدت مقتضی و سریع را به آن ها ارائه نمایند. (مجموعه اسناد حقوق بین الملل فضایی، ۱۳۹۰، صص ۳۷-۳۸) ماده ۲۲ آن برای مسئول شناخته شدن یک سازمان بین دولتی بین المللی مقرر می دارد که این سازمان و دولت های عضو آن که عضو کنوانسیون مسئولیت و عهدنامه فضای ماورای جو باید باشند و مسئولیت مشترک و انفرادی دارند، البته به شرط اینکه اولاً درخواست غرامت ابتدا به آن سازمان داده شود؛ ثانیاً اگر آن سازمان طی مدت ۶ ماه پس از تعیین مبلغ غرامت یا موافقت درباره آن، مبادرت به پرداخت آن نکند، کشور زیان دیده می تواند به اعضای از آن سازمان استناد نماید که عضو این کنوانسیون هستند؛ ثالثاً درخواست غرامت برای خسارت وارده به یک سازمان که اعلامیه مربوطه برای رعایت این کنوانسیون را صادر کرده، باید توسط یکی از کشورهای عضو آن سازمان ارائه گردد که عضو این کنوانسیون نیز می باشد. (مجموعه اسناد حقوق بین الملل فضایی، ۱۳۹۰، ۳۷-۳۸)

در این راستا «گورو»^{۳۲} خاطر نشان می نماید که در حیطه حقوق بین الملل فضایی، دو اصطلاح مسئولیت (مطلق) و مسئولیت (قراردادی) وجود دارد که به وضوح با همدیگر مرتبط هستند. اگرچه مسئولیت (مطلق) در هیچ عهدنامه قانون ساز مربوط به فضا به طور منسجم و یکپارچه ای تفسیر نشده است، اما مسئولیت (قراردادی) در عهدنامه مسئولیت درج شده است و به صراحت و به اندازه کافی به آن پرداخته شده است. اما بدین مفهوم نیست که مسئولیت (مطلق) دولت ها ارتباطی با تعهدات قانونی آن ها در روابط بین المللی شان، نظیر نقض یک حق یا سایر منافع یکی از تابعان حقوق بین الملل در قبال دیگری ندارد. (Gorove S, 1983) به دلیل اینکه به طور مسلم منجر به ایجاد مسئولیت (مطلق) می گردد. در این خصوص «پروفیسور براونلی» بیان داشته است: "امروزه مسئولیت (مطلق) به عنوان یک اصل کلی حقوق بین الملل بیانگر تقارن قواعد بنیادین حقوق بین الملل و این فرض است که هر فعل یا ترک فعلی می تواند با استناد به حقوق و تکالیف دولت ها، غیرقانونی تلقی گردد. به اختصار می توان اظهار داشت که مقررات حاکم بر مسئولیت (مطلق) با بروز حادثه ای مطرح می گردد که پیامدهای قانونی افعال دولت ها و در نتیجه احراز مسئولیت آنها، تکلیف به (جبران) خسارت وارده با پرداخت غرامت است". (Brownlie I, 1990)

به طور کلی مسئولیت بین المللی در ارتباط با نقض مفاد یک عهدنامه و سایر تعهدات قانونی (دولت ها) است. «قاضی هوبر»^{۳۳} در پرونده منطقه اسپانیایی مراکش خاطر نشان نمود: "مسئولیت (مطلق) نتیجه منطقی یک حق است، تمام این حق های دارای ویژگی بین المللی مرتبط با مسئولیت بین المللی دولت ها است. اگر تعهد مورد نظر رعایت نگردد، مسئولیت (مطلق) دولت ها مبنی بر وظیفه ای برای جبران

^{۳۲}Gorove

^{۳۳}Justice Huber

Psychology and Educational Sciences Law and Social Sciences at the beginning of Third Millennium

خسارات وارده ایجاد می‌گردد.^{۲۴} از طرفی مجمع عمومی در قطعنامه ۱۷۲۱ مصوب ۱۹۶۱ صراحتاً بیان داشت که تمام اصول بنیادین حقوق بین الملل عام از جمله مفاد منشور باید درباره فعالیت‌های فضایی دولت‌ها رعایت گردد.^{۲۵} از همین رو هرگونه نقض تعهدی مستلزم ایجاد تعهدی برای جبران آن به طور مناسب و کافی است. این جبران خسارت بخش جدایی‌ناپذیر و مکمل هرگونه قصور در اجرای یک عهدنامه است و بر اساس این فرض مقرر می‌گردد که لزومی ندارد در عهدنامه نقض شده چنین امری (جبران خسارت) به صراحت بیان شده باشد.^{۲۶} دیوان نیز این اصل را در سال ۱۹۴۹ در پرونده کانال کورفو^{۲۷} با صدور این رای مورد تایید قرار داد که آلبانی طبق قواعد حقوق بین الملل مسئولیت (مطلق) برای پرداخت غرامت به بریتانیا دارد. به این دلیل که به این کشور اخطار قبلی برای مین‌گذاری در آب‌های این تنگه را نداده بود و این امر منجر به انفجار و ایراد خسارت به کشتی‌هایی متعلق به بریتانیا شده بود. (کوشا، میر عباسی، ۱۳۹۲: ۳۰) با توجه به اینکه مفاد حقوق معاهدات مربوط به و اصول کلی حقوق بین الملل که قبلاً بحث گردید، برای تایید مسئولیت (قراردادی) دولت‌ها در خصوص جبران خسارت وارده ناشی از اشیاء فضایی لازم است و این قواعد مکمل همدیگر هستند، لذا هیچ بحثی درباره استفاده از انرژی هسته‌ای در فضا، خسارت ناشی از آن و لزوم جبران خسارت وارده ناشی از آن وجود ندارد. مبنای منطقی چنین جبران خسارتی نیز به صراحت در ماده ۱۲ عهدنامه مسئولیت بدین ترتیب بیان شده است که قربانی نقض تعهد و یا صدمه دیده، می‌بایست (با پرداخت غرامت به او) به حالتی برگردانده شود که قبل از ایراد خسارت داشته است (اعاده وضع به حالت سابق). (مجموعه اسناد حقوق بین الملل فضایی، ۱۳۹۰، صص ۳۴-۳۵) علاوه بر این، طبق اصول کلی حقوق بین الملل، خسارات معنوی ناشی از «درد، رنج و تحقیر» همانند سایر ملاحظات قابل جبران دانسته شده است. (Christol CQ, 1990)

همان‌گونه که بحث گردید، حقوق معاهدات و اصول کلی حقوق بین الملل در خصوص حقوق فضایی دو اصطلاح مسئولیت (قراردادی) و (مطلق) را برای نیل به یک هدف که همان اعطای غرامت به دولت یا سایر تابعان زیان‌دیده حقوق بین الملل است را ارائه می‌نماید. بنابراین از نظر بسیاری از مباحث قانونی که ممکن است مطرح گردد، هدف اولیه رکن قانون‌گذار در حیطه فن‌آوری فضایی که معیارهایی برای مسئولیت (قراردادی) دولت‌ها مقرر می‌نماید، این خواهد بود که با دقت جزئیات و تمام نکات ظریف مرتبط با (مطلق) و مسئولیت (قراردادی) را در نظر گرفته و مبادرت به بررسی تأثیرات و پیامدهای آن بر دولت‌ها و سایر نهادهایی بنماید که در این امر دخالت دارند. به دلیل اینکه مفهوم کلی جایگاه دولت‌ها به عنوان بهره‌بردار کنندگان از فن‌آوری فضایی همواره مطرح می‌گردد که می‌تواند به سایرین خسارت یا صدمه‌ای را به دلیل فعالیت‌های فضایی خودشان وارد نماید. نکته مهم این است که با تحول مفهوم مسئولیت در حقوق بین الملل فضایی مواجه هستیم که عبارتند از: «کنار گذاردن مفاهیم سنتی مسئولیت بین‌المللی مبتنی بر تقصیر در حقوق بین الملل سنتی و مسئولیت را به عنوان نقض یک حق یا نتیجه حقی تعریف کرد که متضمن تعهد به جبران خسارت است. مسئولیت با تقصیر یا حداقل قصور پیوند دیرینه دارد. اما اکنون مفهوم جدیدی به عنوان خطرات ناشی از پیشرفت فن‌آوری مطرح شده است که بشریت و محیط زیست را تحت تأثیر قرار داده است. از همین رو برای اولین بار در کنوانسیون مسئولیت مقرر گردید متعاهدین برای خسارات وارده توسط اشیاء فضایی بر «سطح زمین یا هواپیمای در حال پرواز»، مسئولیت مطلق برای (جبران خسارت وارده) دارند. به طور کلی کشورها طبق مقررات حقوق بین الملل مسئول فعالیت‌های اشخاص خصوصی نیستند. اما مطابق با ماده ۶ معاهده فضای ماورای جو متعاهدین در مورد فعالیت‌های ملی از جمله فعالیت‌های فضایی انجام شده توسط نهادهای غیردولتی خودشان مسئولیت بین‌المللی دارند. این امر ناشی از گرایش‌های خصوصی سازی و تجاری سازی فعالیت‌های فضایی مسائل متعددی به وجود آمده است که نیازمند راه حل‌های حقوقی است. امروزه نهادهای غیردولتی به طور مشخص شرکت‌های خصوصی مبادرت پرتاب‌ها و فعالیت‌های فضایی در حیطه ارتباطات ماهواره ای

^{۲۴}Case Concerning **Corfu channel**, (United Kingdom / Albania), Preliminary provisions, Merits, I.C.J. reports (1948), Judgment, RIAA ii 615 at 641

^{۲۵}Resolution 1721 (x VI) adopted on 20 December 1961. See also Article 3 of the outer space treaty

^{۲۶}In Re Chorzow factory (jurisdiction) case, (1927) PCIJ, Ser A, no. 9 at 21

^{۲۷}ICJ report (1949), 4 at 23

Psychology and Educational Sciences Law and Social Sciences at the beginning of Third Millennium

می نمایند. در گذشته شرکت های خصوصی از پرتاب مستثنی نشده بودند، اما مشارکت کننده مستقیم در این فعالیت ها تلقی نمی شدند. در معاهده فضای ماورای جو مقرر گردید که متعاهدین در قبال اعطای مجوز و کنترل مستمر و مداوم بر فعالیت های فضایی خودروهایی انسان غیردولتی برای جبران خسارت وارده مسئولیت دارند. این امر مطابق با حقوق بین الملل کلاسیک است که مقرر می دارد کشور ها مسئول اتخاذ اقدامات مقتضی در مورد اعمال اتباعشان هستند تا اقدامات آن ها خسارت بار نباشد.

۴- قواعد حاکم بر ایستگاه فضایی بین المللی

مقررات رادیویی اتحادیه بین المللی مخابرات^{۲۸} را به صورت ایستگاهی تعریف می کند که بر روی یک شیء مستقر شده است که ماورای ارتفاع مورد انتظار یا ماورای اتمسفر زمین باشد. سپس در تعریف «سفینه فضایی» بیان می دارد، سفینه های فضایی خودروهایی انسان ساز هستند که انتظار می رود بتوانند فراتر از بخش اعظم اتمسفر زمین سفر کنند. بنابراین «ایستگاه زمینی» روی سطح زمین یا در داخل بخش اعظم اتمسفر زمین قرار گرفته اند و شامل ایستگاه های زمینی و هواپیما نیز می شود. قبل از ایستگاه بین المللی فضایی کنونی، ایستگاه های فضایی نظیر، «اسکای لب»^{۲۹}، «میر»^{۳۰} ایجاد شده اند و چندین سال است که مشغول به کار هستند.^{۳۱} ایستگاه های فضایی بین المللی (ISS)^{۳۲} کنونی نتیجه بسیاری از بحث ها، توافقات و ملاحظات است. آمریکا در سال ۱۹۸۴ پیشنهاد «آزادی ایستگاه های فضایی» را به عنوان یک تجهیزات فضایی چند منظوره مطرح کرد؛ به گونه ای که سایرین نیز بتوانند در آن مشارکت کنند.^{۳۳} اما به چندین دلیل که بیشتر آنها مالی بودند، چنین ایستگاه فضایی هرگز ساخته نشد. تا اینکه کانادا، آژانس فضایی اروپا (ESA)، ژاپن و آمریکا

^{۲۸} ITU Radio Regulations (RR)

^{۲۹} Skylab

^{۳۰} Mir

کلمه «میر» یعنی «صلح یا جهان»؛ روسیه برای خارج کردن ایستگاه فضایی «میر» از مدار دو اعلامیه (در ۲۳ ژانویه ۲۰۰۱ و ۲۸ فوریه ۲۰۰۱) صادر کرد و بدین ترتیب به OOSA اطلاع داد که می خواهد «میر» را از مدار خارج کند و بدون خطر در اقیانوس غرق کند. برای اطلاعات بیشتر رجوع شود به :

Harland, D.M, "The Mir space station: A precursor to space colonization", New York, John Wiley, 1997, NASA history website, History of shuttle Mir, <http://spaceflight1.nasa.gov/history/shuttle-Mir/>

^{۳۱} «اسکای لب» به ابتکار (ناسا (NASA) در ۱۴ می ۱۹۷۳ به فضا پرتاب گردید که در ۱۱ جولای ۱۹۷۹ از مدار خارج شد. این ایستگاه فضایی در زمان خود بزرگترین و سنگین ترین ایستگاه فضایی بود که مکانی برای ۳ ماموریت، مجموعاً ۱۸۰ روز را تأمین می کرد و قابلیت انجام بسیاری از آزمایشات را داشت.^{۳۱} آخرین ماموریت و بازگشت آن به زمین در ۸ فوریه ۱۹۷۴ صورت گرفت. از همین رو در مدار رها گردید تا پوسیده شود. هدف اولیه برنامه «شاتل (Shuttle)» کمک به تعمیر و مرمت «اسکای لب» بود تا بتواند در مدار بالاتری قرار گیرد، اما به دلیل محدودیت های مالی متأسفانه قبل از خراب شدن و پوسیدگی «اسکای لب» آماده نشد. دومین «اسکای لب» ساخته شده در فضا برای پشتیبانی بود که در موزه هوا-فضای «اسمیت سونیان واشنگتن دی سی (Smithsonian Air and space Museum in Washington DC)» آمریکا نگهداری می شود. این یک پروژه کاملاً آمریکایی بود و در هنگام بازگشت (به زمین) هیچ خسارتی ایجاد نکرد. به طور کلی پروژه «اسکای لب» دارای منافع قانونی محدودی بود. ایستگاه فضایی «میر» قبل از ایستگاه های فضایی «سالوت» ساخته شد که یک ایستگاه فضایی دارای قطعات جدانشدنی بود و در طی ده سال کارکرد خودش (این امر در بین ایستگاه های فضایی یک رکورد است)، ماموریت های متعددی را انجام داد. اولین قطعه آن در ۱۹ فوریه ۱۹۸۶ به فضا پرتاب شد و سپس با برنامه «سایوز» قطعاتی به آن اضافه گردید تا اینکه در نهایت سازه ای به وزن یکصد تن در فضا ساخته شد. آخرین خدمه و کارکنان آن در آگوست ۱۹۹۹ این ایستگاه فضایی را ترک کردند. ایستگاه فضایی «میر» در سالهای اولیه یک برنامه کاملاً روسی بود. اما از سال ۱۹۹۳ بخشی از آن به دلایل مسائل مالی با توافق شوروی و آمریکا به طور مشترک ادامه یافت. این امر طلیعه و پیش درآمد همکاری آنها در ساخت ایستگاه فضایی بین المللی بود. در این راستا دو قطعه اضافی تحت عنوان «اسپکترا (Spectra)» و «پریدودا (Priroda)» به ایستگاه فضایی «میر» اضافه شد تا تجهیزاتی را برای فعالیت آمریکایی ها به همراه روس ها در ایستگاه فضایی «میر» فراهم کند. فضانوردان آمریکایی چندین بار از «میر» بازدید کردند. «میر» در ۲۳ مارس ۲۰۰۱ از مدار خارج شد و هیچ مشکل قانونی نیز ایجاد نکرد.

^{۳۲} international Space Station (ISS)

^{۳۳} [http://Reagan.r.Reagan, "state of the union address", US congress, 24 January 1964](http://Reagan.r.Reagan,)

<http://Reagan 2020.us/speeches/state-of-the-union-1984.asp>

Psychology and Educational Sciences Law and Social Sciences at the beginning of Third Millennium

با انعقاد موافقت نامه ای بین دولتی در سال ۱۹۸۸،^{۳۴} مبادرت به همکاری در ساخت یک ایستگاه فضایی کردند.^{۳۵} اما قبل از اتمام این طرح، تعمیرات اساسی لازم شد و روسیه نیز به این کار مشارکتی اضافه گردید. در این خصوص توافق نامه جدیدی در سال ۱۹۹۸ منعقد گردید تا جایگزین توافق نامه قبلی (۱۹۸۸) گردد. (Cline, L.F.H and Gibbs, 2003) ایستگاه فضایی بین المللی که در حال ساخت در مدار پایین زمین است، نتیجه توافق نامه (۱۹۹۸) است. تا به حال چندین «تفاهم نامه» درباره جزئیات ساخت و ارائه خدمات این ایستگاه فضایی منعقد شده که منجر به یکسری ترتیبات پیچیده قانونی و نیمه قانونی گردیده و باعث کندی فعالیت های ساخت آن شده است. در این موافقت نامه در راستای تبیین هدف آن به نکات ذیل اشاره شده است:

(۱) هر کشور عضو باید تجهیزات مشخص شده را آماده کند؛ (۲) هرگونه خروج با صدور اطلاعیه کتبی و پس از یکسال محقق خواهد شد؛ (۳) خدمه و کارکنان این ایستگاه فضایی باید از یک کتابچه قانون مخصوص خدمه تبعیت کنند؛ (۴) ضرورت رعایت قواعد حقوق بین الملل از جمله «عهد نامه فضای ماورای جو، توافق نامه نجات و کنوانسیون های مسئولیت و ثبت» در توسعه، اجرا و استفاده از این ایستگاه فضایی؛ (۵) حقوق و تکالیف دولت های عضو یا شرکاء طبق عهد نامه ها و اسناد حقوق بین الملل فضایی تعیین خواهد شد؛ (۶) آژانس های فضایی شرکاء (دولت های مشارکت کننده در این ایستگاه فضایی)، «آژانس های همکار» تلقی خواهند شد؛ (۷) مالکیت هر جزء این ایستگاه فضایی متعلق به آن عضوی است که آن را ساخته است؛ (۸) هر یک از اعضا (طبق ماده ۲ و ماده ۸ عهد نامه فضای ماورای جو باید آن جزء از ایستگاه فضایی را که قبول کرده بسازد، در قلمرو خود و طبق قوانین خودش ثبت کند و بر آن صلاحیت و کنترل خواهد داشت؛ (۹) انتقال مالکیت تأثیری بر حقوق و تکالیف آن عضو ندارد و این موارد به عضو جدید منتقل خواهد شد، البته از قبل باید به سایر شرکاء اطلاع داده شود (مال مشاع تلقی می شود) و هرگونه انتقال مالکیت به دولت هایی یا سایر نهادهای غیردولتی کشوری که در این پروژه شریک نیستند، صرفاً با رضایت و توافق همه شرکاء امکان پذیر می باشد؛ (۱۰) هر شریک مسئول مدیریت، طراحی، توسعه و اجرای اجزایی خواهد بود که وظیفه ارائه آنها را دارد، اما ملزم به مشاوره و همکاری در حوزه های مربوطه هستند؛ (۱۱) همه شرکاء حق مصرف کننده را خواهند داشت، یعنی آن ها می توانند خودشان استفاده کنندگان از این ایستگاه فضایی را مشخص کنند و می توانند این حق خود را به سایر شرکاء واگذار کنند؛ (۱۲) شرکاء باید درباره فرستادن خدمه و کارکنان به این ایستگاه فضایی با همدیگر مشورت کنند تا همواره افرادی در این ایستگاه حضور داشته باشند؛ (۱۳) نقل و انتقال تجهیزات و افراد توسط شرکایی صورت خواهد گرفت که چنین توانایی را دارند و این امر در قبال پرداخت مبلغ مناسب و برابر صورت خواهد گرفت؛ (۱۴) تبادل اطلاعات و کالا در صورت لزوم صورت خواهد گرفت؛ (۱۵) تامین هزینه مالی این ایستگاه فضایی به طور عادلانه تقسیم می گردد و هر شریک باید هزینه های تجهیزات و خود در برابر آن قطعه را متقبل گردد (اما مشکل مالی همیشه وجود داشته و خواهد داشت)؛ (۱۶) یکسری ترتیباتی برای اسقاط مسئولیت متقابل بین شرکاء و طرفهای قرارداد در نظر گرفته شده است که خیلی مهم هستند. (Manzione, L.L, 2002)

۵- نتیجه گیری

در سال ۱۹۸۸ برای تدوین عهدنامه پرواز فضایی انفرادی یا گروهی اشخاص عادی، کارشناسان مربوطه در تلاشی مستمر مبادرت به تهیه پیش نویس سندی نمودند که شامل رفتار اشخاصی می گردید که در سفرهای فضایی وظایفی را بر عهده دارند. مهمترین قسمت آن این بود که به طور یکنواختی علم و عمل را به هم آمیخته بود. این پیش نویس برای جلب توجه جامعه جهانی، حقوق دانان فضایی و اطلاع از بازخورد افکار عمومی چاپ گردید و به طور مؤثری منعکس کننده این اصل مسلم بود که پروازهای فضایی اشخاص عادی زیربنای اکتشافات فضایی در

^{۳۴} Inter- Governmental Agreement (IGA), The inter-governmental agreement of 1988 relating to the international space station

^{۳۵} این توافق برای طراحی دقیق، توسعه، اجرا و بهره برداری از یک ایستگاه فضایی دائمی با امکان اقامت انسان در آن بود. برای اطلاعات بیشتر رجوع شود به: Sadeh, E., " Technical, organizational and political dynamics of international space station program", **20 space policy**, (2004), pp.171-88

Psychology and Educational Sciences Law and Social Sciences at the beginning of Third Millennium

ماورای جو بوده است که منجر به توسعه دستورالعمل های بین المللی لازم برای تعیین قواعد حاکم بر همکاری دولت ها در امور فضایی و مسئولیت های بین المللی آن ها می گردد.

ماده ۳ این پیش نویس در ارتباط با اصول مذکور در عهدنامه فضای ماورای جو برای اعطای صلاحیت به سفینه های فضایی می گردد که اشخاص عادی را به فضا می برند و بدین وسیله صلاحیت دولت متبوع ثبت کننده این سفینه های فضایی را در فضای ماورای جو یا در سایر اجرام آسمانی یا بر فراز دریاهای آزاد یا سایر اماکنی به رسمیت می شناسد که خارج از حیطه صلاحیت دولت ها قرار می گیرد. ماده ۴ این پیش نویس حاکمیت بر این پروازهای فضایی، سفینه فضایی که سفر فضایی توسط آن صورت گرفته و تمام اشخاصی که داخل این سفینه های فضایی هستند را به فرمانده آن واگذار می کند. به این ترتیب به فرمانده این سفینه های فضایی در طول سفر، اختیارات محضی برای هر گونه بهره مندی متعارف و لازم از آن سفینه های فضایی در راستای دستیابی به اهداف آن سفرهای فضایی اعطا می کند. همین ماده، فرمانده و تمام خدمه پروازی را در قبال فردی که مدیریت عملیات این نوع سفرهای فضایی دانسته شده، پاسخگو و مسئول می داند. مدیر عملیات این نوع سفرهای فضایی طبق این پیش نویس شخصی است که توسط دولت متبوع سفینه فضایی تعیین شده است که این سفینه فضایی تحت صلاحیت و کنترل آن اقدام نمود و مسئولیت اداره این پرواز فضایی را بر عهده دارد. این پیش نویس با این معیار به طور ماهرانه و بدون هرگونه ابهامی، زنجیره ای از افراد مسئول و پاسخگو را به رسمیت شناخته است که به ترتیب عبارتند از: «دولت متبوع کشور ثبت کننده سفینه فضایی، مدیر عملیات و فرمانده سفینه فضایی». در این راستا، فرمانده را مسئول و پاسخگو در قبال تمام موضوعاتی می داند که امکان دارد در داخل سفینه فضایی در حال پرواز، پیش بیاید. او می بایست به مدیر عملیات در این خصوص گزارش دهد. مدیر عملیات نیز شخصی است که در روی زمین و در طول این نوع سفرها، کنترل آن را بر عهده دارد.

این پیش نویس هم چنین ایمنی تمام اشخاصی را تضمین می کند که در این نوع پروازهای فضایی دخالت دارند که عبارتند از: «خدمه پرواز، مسافران و سایر اشخاص که می توانند بر چنین پروازهایی تأثیر بگذارند». یکی از نقاط قوت این پیش نویس درباره آلودگی زیست محیطی یا هرگونه ایراد خسارت یا صدمه به محیط زیست توسط این نوع پروازهای فضایی است. لذا مسئولیت را بر عهده دولتی نهاده است که اکتشافات فضایی یا سفرهای فضایی که آن کشور مجری اش بوده، تعادل زیست محیطی موجود را به خطر انداخته است. این پیش نویس همچنین مقرر می دارد که می بایست به تمام این اشخاص کمک های لازم ارائه گردد که در پروازهای فضایی اشخاص عادی دخالت دارند یا در فضای ماورای جو دچار درد و رنج شده اند. لذا توصیه نموده است که حتی اگر این سفرهای فضایی توسط نهادهای دولتی یا غیر دولتی صورت گرفته باشد، دولت متبوع سفینه فضایی مسئولیت بین المللی خواهد داشت. بنابراین، رژیم چهارگانه ای برای مسئولیت ناشی از فعالیت های فضایی به قرار ذیل وجود دارد:

اولین مورد مربوط به طرفین عهدنامه فضای ماورای جو می باشد. چونامده ۸ عهدنامه فضای ماورای جو در خصوص دولت ها خاطر نشان می نماید: «کشور متعاهد ثبت کننده شیء فضایی، بر آن شیء و تمامی خدمه آن در فضا، ماه و سایر اجرام آسمانی «صلاحیت و کنترل»^{۲۴} خواهد داشت. (مجموعه اسناد حقوق بین الملل فضایی، ۱۳۹۰، ص ۲۰) در این قسمت اشاره به اصطلاح «دولت ثبت کننده» بدون هر گونه توصیفی صورت گرفته است. این ماده به عبارتی بیان می دارد که کشورها با پرتاب کردن یک شیء به فضا نمی توانند از تعهدات بین المللی خود در قبال آن فرار کنند. بنابراین، مفاد عهدنامه فضای ماورای جو یک رژیم برای خسارات وارده ناشی از اشیاء فضایی را مقرر می کند و آنها را «مسئول اعطای مجوز، کنترل مستمر بر فعالیت های فضایی» دانسته و در را بر روی هر گونه فرار از مسئولیت و تعهدات مربوطه بسته است، اما در خصوص ماهیت مسئولیت (قراردادی) دولت ها در قبال خسارات وارده چندان دقیق نمی باشد.

دومین مورد مربوط به دولت های عضو «کنوانسیون مسئولیت» است. سومین مورد ناشی از حقوق بین الملل عام است که شامل همه کشورهای جهان می شود و چهارمین مورد مربوط به مواردی است که می توان با رجوع به قوانین ملی کشورها درخواست غرامت و جبران خسارت نمود. در این خصوص کنوانسیون ثبت اشیاء پرتاب شده به فضا نکات فوق را مد نظر قرار داده و کنوانسیون مسئولیت سیستمی را مقرر می دارد که بتوان کشورمسئول را ردیابی کرد و غرامت ناشی از خسارت وارده را از وی دریافت کرد

منابع و مأخذ

^{۲۴} Jurisdiction and Control

Psychology and Educational Sciences
Law and Social Sciences at the beginning of Third Millennium

نواده توپچی، حسین (۱۳۹۳)؛ حقوق بین الملل فضا، انتشارات خرسندی، چاپ سوم.

محمودی، هادی (۱۳۹۳)؛ حقوق بین الملل فضایی، انتشارات سمت، چاپ اول.

مجموعه اسناد حقوق بین الملل فضایی (۱۳۹۰)، ترجمه هیبت الله نژندی منش، یوسف بابایی، اسماعیل یعقوبی، انتشارات خرسندی، چاپ اول.

کوشا، سهیلا (۱۳۹۴)؛ حقوق بین الملل فضایی، انتشارات مجد، چاپ اول.

کوشا، سهیلا (۱۳۹۳)؛ حقوق امنیت فضایی، انتشارات جاودانه، جنگل، چاپ اول.

کوشا، سهیلا، "چالشهای حقوقی پیشگیری و مقابله با تروریسم هسته‌ای"، انتشارات تربیت مدرس، ۱۳۹۲.

منابع لاتین

Andrade. AAL, "The global navigation satellite system", Ash gate, Alders hot, (2001).

Kirgis, FL. Jr, "Aviation", In: schacher o. Joyner cc (eds) United Nations legal order, chap ۱۸, vol. ۲, Cambridge University press, Cambridge (۱۹۹۵).

Cheng,ben, studies in international space law, clendon press oxford, 1997.

Mc. Dougal, M. S, "Artificial Satellite: A modest proposal", **51 AJJL**, 1957.

Trail Smelter arbitrations (US v. Canada), 1938 -41, 3 RIAA, 1905, **35 AJIL**, 1941.

Case Concerning "Chorzow factory", (Germany v. Poland), PCIJ, (1928), series A, No. 13

Responsibility of states for Internationally wrongful acts, ILC, 2001, (A/56/10).

Cheng B, " Article VI of the 1967 space Treaty revised; "International Responsibility", "National activities" and " The appropriate state", **26 J.SP.L**, (1998).

Convention on international liability for Damage Caused by space objects, 29 March 1972, 961 UNTS 186; 66 AJIL 702.

Lachs M, "**The law of outer space: an experience in contemporary law making**", sijthoff, Leiden, (1972).

Baker, H. A., "Liability for damage caused in outer space by space refuse", B AASL, (1988).

Sundal, M. J. "Unidentified orbital Debris: case for a Market- share liability regime", 24 Hastings Int. comp. L. Rev., (2000)

Psychology and Educational Sciences
Law and Social Sciences at the beginning of Third Millennium

Rudesill, D.S, "Precision war and responsibility: transformational military technology and duty of care under the law of war", **32 Yale. J. Int. L.**, (2007)